

IRODALOMTÖRTÉNETI DOLGOZATOK

(188)

PAPP ISTVÁN GÉZA

„LEGSZEBB CSIKÓNK...”

1992.

SZEGED

1992.

„LEGSZEBB CSIKÓNK...”

Ady ló—lovass motívumának szimbólumértékéről

Sok-sok körülmény sarkallhatja a mai olvasót az Ady Endre-i életmű újbóli kézbevételeire, részbeni vagy általánosabb szempontú újraértékelésére. Maga a változások hangulata is kikényszerítheti ezt. Hiszen — mint már annyiszor — a sorsfordító időkben az ő hitvallása, költészete lett talán a legtöbbet citált eszmei támogatója a legkülönbözőbb szellemiségeknek és/vagy szándékoknak. Ilyenkor érezzük megint, hogy a rétorok az életműnek nem értését akarják valójában, csupán annak epidermiszét szándékolják érinteni. Használni szeretnék azt, az Adyénál sokkalta felszínebb — vagy részgazságaik támogatására. — Ebbe már bele kell nyugodnunk a költővel együtt, aki az alkotással egyszersmind végérvényesen kiszolgáltatta magát. Védelmét nem bízhatja az „egy bús harcosra”, bízhatja csupán a versek rendjére, az „álmoknak légiójára.” Az ő szavaival mondhatjuk most is: „Hja, öreg, ha neked tetszett kiváltani, ...”¹ — Aztán meg az ember — mégha „adysta” is — nagyobb toleranciával viseltetik az efemer iránt, mikor épp elmúlik annyi idő, amely korban Ady már „az igazi halaványok táborában vezérkedett.” — De azt tiszte szerint persze föl nem vállalhatja, hogy ne vágjon megint az „új hinárú útnak” s ne próbálja bővíteni az Ady-értelmezések lehetőségét. Hihető, hogy szükség lehet erre koronként, még akkor is, ha olykor már valljuk, egy-egy összegzés teljesét, esetleg véglegesét mondott az életműről, vagy annak bizonyos szakaszáról.

Király István mondta ma is érvényesen: „... az ilyen nagyságok mindig kincsbányák. Minél többet és minél többen foglalkoznak velük, annál több érték kerül felszínre belőlük.”² Reá is emlékezve, az ő intencióját követjük tehát, mikor monumentális és remekmű — sajnos így is csonkán maradt — Ady-monográfiái megjelenése után húsz illetve tíz évvel egy sokat vizsgált Ady motívum, a ló—lovass képzet elemzését kíséreljük meg ismételtén. Erre biztatást éppen tőle kapott a szerző a 80-as évek végén, mikor már úgy gondolhatta, hogy nincs a kérdésben mit mondani többé.

S már itt is az első buktatónk, amelyen most örömet átugrik az elemző, tudva azért, hogy a saját válasz kötelességét majdan — egy tervezett összegzőbb munkában — nem kerülheti ki. Világos, hogy újra és újra állást kell foglalni a kép, a metafora, allegória, szimbólum, illetve képi motívum, motívum, motívumcsoport stb. problémakörrel kapcsolatban.³ Ezt pedig nem is általánosságban kell megtenni, — összegezve esetleg az eddigi alapos és időnként kanonizált vélekedéseket — hanem azt egy szerző vonatkozásában levezetni, a téma kapcsán jelesül az Ady Endre-i oeuvre-ben elemezni. Már most

¹ Egy ravatalnál. Ady Endre Összes Prózai Művei. III. S.a.r. Kocskás Sándor és Vezér Erzsébet. Akadémiai, Bp., 1964. 26—27. (későbbiekben: A.E.Ö.P.M.)

² Király István: Latinovits, az előadóművész (interjú) in: Hegyi Béla: Latinovits — Legenda, valóság, emlékezet. Gondolat, Bp., 1983. 242.

³ Szigeti Lajos Sándor: A József Attila-i teljességigény. Magvető, Bp. 1988. 9—33.

tudható, hogy ez a feladat, az életmű sajátosságaiból adódóan, a vártnál lényegesen több buktatóval jár majd. Talán a következő vizsgálódás sejtetni engedi e kérdés sokrétűségét is. Ezért hát e problémakör bemutatása nélkül — még csak meg sem is kísérelve a terjedelmes szakirodalom jelzésszerű felsorolását — mintegy prekonceptióként, rövid megállapításokat teszünk: Úgy tűnik, hogy Ady költészetének korai szakaszától jelen van a ló—lovas képi motívum. Ez a későbbiekben egyre markánsabb jelleget ölt, mind több asszociatív elemet hordoz. Egy időszakban — talán legközelebbi rokonához — a hajó-motívumhoz hasonlóan jellemzője lesz az alkotónak. Kiteljesedésekor sokszor jelenik meg más, u.n. „kulcsmotívumokkal” együtt. (Azonos kötetben, ciklusban, versben!) Időleges lappangása után viszont úgy bukkan fel ismét, hogy ereje, „holdudvara” már minőségileg változtatja meg az eredeti képet, s teszi azt igazán jelentőssé. Ezzel lehetőséget ad az alkotónak, hogy egyik legfontosabb szimbólumaként értékelje és ennek megfelelően használja.

Helyes már most megállapítanunk, hogy — mint erre számosan és már igen korán felhívták a figyelmet — Ady motívumai és szimbólumai folytonos változásban érlelődnek és nem ritkán előző megformálásukkal szemben éppen ellentétes értelmű szerepet is kaphatnak.⁴

A téma Adynál elsősorban *Az eltévedt lovas* című verse kapcsán kapott hangsúlyt a szakirodalomban. Elemzésre ennek ellenére viszonylag későn szánták rá magukat a kutatók. A centenáriumi tette ismét fontossá a kérdést és talán nem tévedünk, hogy akkor is politikai szempontok motiválták az értelmezését.⁵ Nem érdektelen, hogy Szerb Antal 1934-ben kulcsfontosságúnak értékelte a verset és magát a motívumot. A Magyar irodalom történetében így zárja az Ady-fejezetet: „A Keletről idedobott társtalan és tanácstalan fajta nagy együtt-elhagyatottsága, a sors legsötétebb éjszakáján itt van.

Vak ügetését hallani
Eltévedt, hajdani lovasnak.
Volt erdők és ó-nádasok
Láncolt lelkei riadoznak.

⁴ L. a téma kapcsán: Király István: *Intés az őrzőkhöz I. Szépirodalmi*, Bp., 1982. 553. (Későbbiekben: *Intés...*), illetve még általában: Földessy Gyula: *Ady minden titkai*. Magvető, Bp., 1962.

⁵ Fontosabb elemzései: Keszi Imre: *Az eltévedt lovas*. In: *Miért szép? Századunk magyar lírája verselemzésekben*. Gondolat, Bp., 1968. 88—98., Balogh László: *Mag hó alatt. Bevezetés Ady költészetének jelképrendszerébe*. Tankönyvkiadó, Bp., 1976. 153—163., Tamás Attila: *Egy késői Ady versről (Az eltévedt lovas)*. IJK, 1976. 3. sz. 345—351., Király István: *Az eltévedt lovas*. Kortárs, 1977. 11. sz. 1812—1822. In: *Intés ... I*. 551—571., Kemény Gábor: *Az eltévedt lovas. Hozzászólás egy Ady-szimbólum értelmezéséhez*. Magyar Nyelvőr, 1977. 3. sz. 324—329., Veres András: *A tragikum problémája Ady háború alatti költészetében (Az eltévedt lovas) in: „Akarom tisztán lássatok” Tudományos ülészek Ady Endre születésének 100. évfordulóján*. 137—145.

Hogy került ide ez a lovas? És mit akar itt?... azután az Üdvözlét a győzőnek jött..."⁶ Mág fel-felöltő és régi aktualitású kérdés ez a magyar szellemi életben. De fontos a felvetés Ady fejlődésének szempontjából is, amelynek sok közt egyik jelzője a ló- és lovas-kép alakulása.

Nos, maga a képzet természetesen szinte az emberi civilizációval egyidős és világirodalmi párhuzamok után sem kellene hosszan kutatnunk. Talán fontosabb, de szintén közhelyszámba megy, hogy a magyar kultúrában más népekéhez képest viszonylag fontosabb szerepe van, és a ló-motívumra irodalmi példát Balassitól Petőfiig, Adytól Nagy Lászlóig és tovább is bőven találhatunk. Érdemes felfigyelni viszont arra a tényre, amit Király István így összegez: "... a ló mint kép a világ szimbolista lírájában nemigen szerepelt, semmi esetre sem volt lényegi motívum. Adynál viszont azzá változott. Magyar jelleg tartozott hozzá: hozta magával a szülőföld melegét."⁷ — Megjegyezzük azonban, hogy az európai (amerikai) romantikának illetve posztromantikának egyes szerzői szívesen éltek a ló-képpel, köztük olyanok is, akik ideig-óráig felkeltették Ady érdeklődését és így esetleges hatásuk feltételezését sem vethetjük el.⁸ És persze ott él ez az álombeli magyar-lovas, máig hatóan a századelő levegőjében. Kicsit a turáni múlt ez, mellyel jó lehetett néha egynek lenni, s amit kellett még többször megtagadni. Akárhogy is van, igaz Mészöly Gedeon 1930-as — hajdan oly szeretettel olvasott — cikkének, a Mióta lovas nép a magyar?-nak az alábbi mondata: „Ime a ló, mint a nemzeti öntudat fontos tényezője.”⁹ Adyban ez a kötődés persze a szülőföldet is idézhette, a gyermekkort, a mesék világát, azt a környezetet, amelyet leginkább novellái elevenítenek. A novellák, amelyekről, érdemtelenül kevés szó esik, s melyek közül sokban találhatnánk meg egy-egy fontos versmotívum kulcsát.¹⁰

Most a figyelmet azonban a lónak és a lovasnak az Ady-versben való előfordulására fordítjuk. Előljáróban egyfajta tipologizálással próbálkozunk, amely már csak az anyag mibenlétéből adódóan sem lehet egyértelmű, de talán a rendszerezés okán mégis előbbre vihet. Megjegyzendő már az indulásnál, hogy több esetben az asszociatív körre is figyelünk, ami persze az önkényesség gyanúját keltheti. Ugyanakkor nem lehet vitás, hogy olyan képek, szófordulatok, mint például a futás, rohanás, vágatás vagy az utak, kocsik, szekerek stb. emlékeztetnek, sőt időnként szoros rokonságot mutatnak a ló—lovas motí-

⁶ Szerb Antal: Magyar irodalomtörténet, Magvető, Bp., 1972. (5. kiad.) 456—7.

⁷ Király I.: Intés... I., 570

⁸ Sok romantikus alkotó közül kiemelt szerep juthat itt pl. Edgar Allan Poe-nak (Ló—lovas kép — Poe: Eldorado). A témához l. Karátson Endre: Edgar Allan Poe et le groupe des Écrivains du „Nyugat” en Hongrie. Presses Universitaires de France. Párizs, 1971. Tamás Attila: im. 348. L. még Papp István Géza: Ady romantikus jellegű motívumainak változásáról. in: Acta Historiae Litterarum Hungaricarum Tomus XXII. Szeged, 1985. 60—79.

⁹ In: Népünk és Nyelvünk, Szeged, 1930. 205. p.

¹⁰ L. Bustya Endre: Jegyzetek. In: Ady Endre Összes novellái. Szépirod. 1961. 1287—1381. Földessy: Im. több helyén, Károly Sándor: Ady prózája és lírája. in: Magyar Nyelvőr 1977. 3. sz. 269—286. Az Ady-novella és vers kapcsolatának bemutatására (A Halál lovai — A halál kis négyesfogata) remek példa: Székér Endre: Stilisztikai szöveggyűjtemény és példatár. Tankönyvkiadó, 1970, 229—230.

vum fő jellemzőivel. — Természetes továbbá, hogy itt verselemzésre nem vállalkozunk és meg kell jegyeznünk, hogy — bár törekszünk rá — nem tarthatjuk be mindig a versek keletkezési sorrendjéhez igazodó tárgyalási módot sem. Ennek oka az Ady-líra jellegében rejlik, továbbá abban is, hogy kötetbe, illetve ciklusba szerkesztésnek, a vers elhelyezésének Ady esetében igen nagy fontosságot kell tulajdonítani.

Áttekintve Ady „lovas verseit”, melyeknek száma, a fent jelzett „asszociatív körrel” együtt mintegy hatvanra tehető, arra a következtetésre jutunk, hogy azok témájuk szerint lényegében három csoportba sorolhatók. Ugyanis az egyéni, a nemzeti, és az emberi egész problémakörét érintik. E ponton csak megerősíthetjük Király István állítását, aki *Az eltévedt lovas* elemzése kapcsán — bár sommásan — lényegében erre a végkövetkeztetésre jutott.¹¹ — Feladatunk szerint itt kell azonban továbblépni. Abban tudniillik, hogy megvizsgáljuk a verscsoportok, a más-más időszakban született motívumok viszonyát egymáshoz és fényt derítsünk arra, hogy valóban egy törvényszerű és kiszámítható fejlődés-e az, amely változásukat jellemzi, vagy ez az átalakulás eddig még nem tudatosított specifikumokat mutat. — Hisszük, hogy az utóbbiról van szó, és nem egy körkörösén táguló mondanivaló-bővülésnek vagyunk tanui. Jellemzően öntörvényű ez a metamorfózis, amelynek most csak vázlatos bemutatására és nem sokszempontú értelmezésére vállalkozunk.

Az Ady-lírában e motívum első előfordulásai az Új versek és a Vér és arany kötetekben regisztrálhatók. — Hihetőnek látszhat, hogy a kép megválasztásában nincs tudatosság s leginkább a hangulati elemek azok, amelyek megformálásukban dominálnak. Hozzájárul ehhez az érzéshez az is, hogy valóban elsődlegesen individuális tartalmakat jelenítenek meg. A Léda-versekben kapnak helyet és az Ugar-Párizs motívumot hivatottak erősíteni. Látni kell azonban, hogy Ady már ekkor fontos szerepre szánja azokat. Így az *Egy ócska konflison*, a *Lelkek a pányván*, az *Este a Boisban* a ciklusokon belül kitüntetett helyen, — számszerűen is — a középpontban jelennek meg. A „csikói tűzben”, „pányvás mén” — lélek hasonlat sem lehetett pillanatnyi szeszély szülötte, hisz épp úgy mint a kocsin való utazás leírása ez is kiemelt funkciót nyer a későbbiekben. A Vér és aranyban megjelenő lóképek (látomások)¹² csak erősíthetik ezt a meggyőződést, amely a további kötetek vizsgálatakor teljesebb bizonyosságot nyerhet.

A *halál rokona* ciklus borzongató víziója, *Az én koporsó-paripám* című vers már sokkal többet éreztet a kép küldetéséből, mint azt a vele rokon, halál-versekkel való kapcsolata révén feltételeznénk. Kulcsjelentőségű itt a vágatás, visszavonhatatlanul szimbolikus értelmet kap a lovaglás megjelenítése. — Halász Előd máig alapfontosságú tanul-

¹¹ Király: *Intés...* I. 557.

¹² Horváth János támasztja alá a kifejezés létjogosultságát: Ady szimbolizmusa. In: *Tanulmányok*, Akadémiai, Bp., 1956. 548—49.

mánya¹³ emlékeztet arra, hogy e vízió megformálásához, a szimbólum létrejöttéhez hozzájárulhatott Ady Nietzsche-élménye is, amely egyébként költészetének sokszor bizonyítottan egyik megtermékenyítője volt. Megjelennek itt az „álomfickók”, a halál képzetel ötvözőtt ló-szimbolika. Magánfélelmeket hordoznak ugyan, de azzal az erővel, amely a gondolatformálás sok variánsát ezekre az alapokra kényszeríti majd ismét:

Kacagj, amíg a hajnal eljön,
Vágtass azzal a táltos lóval.
És én kacagva nyargalászok
Vérverő álom-fickók között
Paripámmal, a koporsóval.¹⁴

Itt is helyes emlékeztetni arra, amit Vajthó László úgy fogalmaz, hogy (Ady) „Rögeszme erejével tér vissza újra meg újra ugyanazon témához. Az eredmény aztán az, hogy egy-egy motívumból aztán több vers származik...”¹⁵ Ilyen megfontolásból is a ló—lovass motívum egyik kiindulási—visszatérési pontjaként értelmezzük *Az én koporsó-paripámat*. Ezt idézi majd *A halál lovainak ügetése*, a *Bolond halálos éj* „vén gethes paripá”-ja, vagy az *Absolon boldog szégyene* című vers „harci ménje”, a „Rohanok, rohanok / Fekete paripán” látomásossága. Az ebben a versben felhangzó: „Gyí, gyí, kergetem a koporsót” sorra visszhangzanak a *Futás a Gond elől* biztató ismétlései („Gyí, gyí csoda-ló”), és a hangulat majd később hasonlóan tűnik fel a *Dalok tüzes szekerén* két sorában: „Gyí, keselyem: fiatal Bűn / Gyí, jó lovam: fekete Álom” stb.

A fentiekkel együtt jelenik meg már az első kötetekben a motívum egy másik típusa: az idegen, az ellenséges lovas képe. Eleinte csak úgy, mint a *Szent Margit legendája* soraiban: „Zúgott a vár, prűszkölő kun lovak / Hátán érkeztek hetyke magyarok. / Ő nem jött: egy csöndes álomlovag.”, vagy mint az ezzel rokon megjelenítés a *Gyáva Barla-diákban*, ahol „zúgva nyargal tovább a hősi sereg” és ő „maradt, rótt, szántott, álmodott...”¹⁶

E verseknek motivikus szempontból is érdekes szerepük van, hiszen ahhoz a gondolathoz kötődnek, amely már az *Egy párizsi hajnalon* c. versben felbukkant: „Gyűlölöm dancs, keleti fajtám, / Mely, hogy kifáradt, engemet adott, / Ki sápadtan fut Napnyugatra,, és egyfajta kiteljesedést a Szeretném ha szeretnének kötet első versében az *Ond vezér unokájában* kap:

¹³ Halász Előd: Nietzsche és Ady. Danubia Kiad., Bp., 1942. — Erről az élményről vall Ady is többek közt a Nietzsche és Zarathusztra c. írásában. A.Ö.P.M.IX. Sajtó alá rendezte Vezér Erzsébet. Akad. Kiad. 1973. 182—184., ill. 469—471. Mátrai László viszont a hatás hangsúlyozását túlzottnak érzi: Ady és a korabeli eszméáramlatok in: „Akarom...” 13—24.

¹⁴ Az Ady-verseket a következő kötet alapján idézzük: Ady Endre Összes Versei, Atheneum Kiadása, Bp., é.n.

¹⁵ V.L.: Én, Ady Endre, Széphalom-kör kiad. Szeged, 1929. 43.

¹⁶ A téma több variánsát is említhetnénk. 1. Földessy: im. 61

Nyeregben ült kozák ló hátán,
Rabolt ló hátán dölyfösen

— — — — —
Más a lovam a vérem, álmom,

A fenti lovas-képek támasztják már alá a „fajából kinőtt magyar” életérzést ekkor. Egyszersmind erőteljesen jelzik a turáni kötődéssel való leszámolást is.¹⁷ Ez az idegenség (magárahagyottság)–élmény ettől a verstől tapad szinte végérvényesen a ló-motívumhoz. — Ady költészetének első korszakáról van itt szó, de olyan periódusról, amely mint gondolkodásának, formai érzésének forrásvidéke, meghatározó lett a teljes műre vonatkozóan is.

Igazat kell adnunk Németh Lászlónak, aki Az Ady-vers genezise¹⁸ című tanulmányában így fogalmaz: „A szellemfejlődés öntudatlan mozdulatai fontosabbak az eszesen irányítottaknál. Amit fejlődésünk nagy eredményeinek tartunk, néha csak váratlan leartása annak, ami állítólagos stagnáló korszakunkban érett.”

A Vér és Arany időszakára már Ady költészetének lényegében teljes motivikus táráat felmutatja, s megjelennek ekkorra a tudatosan összegző versek is. (*Harc a Nagyúrral, A Duna vallomása* stb.) — E helyt témánk szempontjából Az *ős Kajánt* kell kiemelnünk. Talán a legtöbbet elemzett Ady-vers ez,¹⁹ melyben, ha úgy tetszik, „kellékként” van jelen a ló-motívum, de feltételezhetjük, hogy mégsem mellékesen. Ahogy az egy évvel korábban született küldetéstudat-versnek, a *Dalok tüzes szekérének* is fő jellemzője az Apolló képhez rendelt paripa motívum,²⁰ úgy teljesebb értelemben, szimbolikus erő sugárzón már elválaszthatatlan az „ős Kaján” alakjától is. — Nincs szándékunkban Az *ős Kaján*-értelmezések kapcsán állást foglalni, csak megjegyezzük, hogy a művet Ady egyik legteljesebb magyarságverseként értékeljük. Központi gondolatát, a „Mit ér az ember, ha magyar?”—sort pedig olyannak, amely az *Üdvözlét a győzőnek*ig változatlanul kitüntetett szerepet kap az életműben. Egyetértünk Ilia Mihállyal²¹ abban, hogy — szemben Földessyvel, bizonyos mértékig Király Istvánnal is²² — nem azonosítja az itt megjelenő ló-képet a „poézis pegazusával”, inkább annak „nagyon is magyar jellegét” erősíti. Ugyanakkor nem feledkezhetünk meg a motívum többértelműségéről sem, és mivel a vers frazeológiai

¹⁷ A kérdésről I. 9. sz. jegyz., továbbá Rónay György: Ady és lírája, in.: A nagy nemzedék, Szépirodalmi, Bp., 1971. 63–64. Király István: Ady Endre II. Magvető, Bp., 1972. 126–130.

¹⁸ In. Kiadatlan tanulmányok, Magvető, Bp., 1968. 12. Grezsa Ferenc elemelve Németh László Ady tanulmányainak jelentőségét, joggal állapítja meg: „Az író Ady-portréján nem nehéz fölfedezni az önvallomások karakterjegyeket...” Grezsa Ferenc: Németh László Tanú-korszaka. Szépirodalmi, Bp., 1990. 96.

¹⁹ Király: Ady Endre. 540–556. és többen, így Ilia Mihály: Egy Ady-vers értelmezésének lehetőségei (Ady Endre: Az *ős Kaján*) in: Act. Hist. Litt. Hung. Tom. VI. Szeged, 1966. 45–52. Uő: Egy Ady motívum tanulmányai. in: Act. Hist. Litt. Hung. Tom. XV. Szeged, 1977. 107–121.

²⁰ Eleinzi: Barta János: Vallásos élmény, életélmény és küldetéstudat Ady lírájában. in: Studia Litteraria Tom. XV. Debrecen, 1977. 104–105.

²¹ Ilia Mihály: Egy Ady-vers értelmezésének ... im: 45.

²² Király: Intés ... II. 275.

összegzés is, helye van a felvetésnek, hogy itt a ló legalábbis kettős szerepet tölt be. Egyszerre lesz az életet, a költészetet, az embert továbbvivő ősi táltosparipa, s lesz az ellenséges, az idegen, a kegyetlen győző segítője. — „Ki az ő Kaján?” — kérdezték talán Adytól. Válasza pedig ez lett volna: „az Élet vagy ha úgy tetszik: a Költészet.”²³ — Ehhez a meghatározáshoz illik a diadalmas megérkezés: „Jött boros kedvvel, paripásan, / Zeneszerszámmal, dalosan.” A ló megjelenítés később hozzátartozik az eleve diadalmas ellenfél képehez: „Korhely Apolló, gúnyos arcú, / Palástja csusszan, lova vár, ...”, és végül a győztes távozáshoz is:

S már látom, mint kap paripára,
Vállamra üt, nagyot nevet
S viszik tovább a táltosával,
Pogány dalok, víg hajnalok,
Boszorkányos, forró szelek.

A költő, a magyarság, a humánus legyőztetése (és/vagy győzelme) ez egyszerre: az „álom-lovagé”, kinek „más a lova, a vére, álma”, s aki majd a „Valahol utat vesztet-tünk” magányában marad a küzdőtérén. — Nem tarthatjuk tehát az itt megjelenő lovas alakját az összegzésben sem lezárásnak,²⁴ sőt inkább a motívum szimbólumértékű megújulását előlegező megformálásnak.

(Amikor most a „szimbólumértékű” megfogalmazást használjuk, vagy szimbólumokról beszélünk, — jelenleg részletezőbb elemzés nélkül — leszögezzük, hogy egyetértünk az Ady par excellence értelemben vett szimbólumaival kapcsolatos fenntartásokkal, és általában azokat sajátosan „adys” költői képeknek értékeljük.²⁵)

A ló—lovas motívumra visszatérve megállapíthatjuk, hogy a Vér és arany kötet után kevésbé vagy másodlagosan jelentkezik egy ideig az életműben, de korántsem tűnik el teljesen. Több asszociatív előfordulása van ekkor is, melyek jórészt az út—utazás, kocsi—kocsiút motívumokban jelennek meg. Részben olyan megformálásban, mint a *Krisztus-kereszt az erdőn* soraiban, vagy direktebb rokonsággal a ló metaforához például *Az Illés szekérén* prologusában, biblikus motívumhoz rendelve:

Az Úr Illésként elviszi mind,
Kiket nagyon sújt és szeret:
Tüzes, gyors sziveket ad nekik,
Ezek a tüzes szekerek.

²³ Mint az előbbi utalásban is: Földessy: im. 69—71.

²⁴ Így nem osztjuk teljes mértékben Ilia Mihály vélekedését. (Ilia: Egy Ady-motívum tanúságai/l. 19. jegyzet/120.)

²⁵ A kérdésről sokan, így pl. Németh László: Ady összes versei (1930) in: Készülődés I. Magyar Élet Kiad. Bp. 1941. 254—256. — Utóbb Rába György igen fontos munkája: A drámaelvű líra (Ady — túl a szimbolizmuson) in: Csönd-herceg és a nikkel szamová, Szépirodalmi, Bp., 1986. 17—48.

Képileg szerves itt a kapcsolat a *Dalok tüzes szekerekén* látomásosságától előremutatóan *A távoli szekerekhez*, majd egészen a már a háború kitörése utáni rettenetben született vers *A csillag-lovas szekérből* imádságáig: „Szekered fusson, gyí, gyí csillag-lovak / S mi, szegény lelkek kerekeid pora, / Zápor-vert bizodalommal / Örök humusszá iszapodjunk össze.”

Ekkor születik a teljes oeuvre szempontjából is igen fontos, ebbe a motívumkörbe illeszkedő, 1909-es vers, a *Kocsi-út az éjszakában*.²⁶ Nem kerülhette meg hát az Ady-irodalom soha, és koronként óvatos, máskor releváló hatású; de mindig igen fontos értelmezései születtek.²⁷ — Azok közé a kulcsversek közé tartozik, amelyeket napjainkban is szükséges lehet ismét, elemzően kézbevenni. — De talán most is Tamás Attila munkájának²⁸ alap gondolatával kell egyetértőnünk, hogy tudniillik a vers középpontját alkotó szavak: „Minden Egész eltörött...” meghatározóak a korra és Ady-lírájára vonatkozóan egyaránt. De jellemző a vers olyan értelemben is, hogy az út — a röpke három strófa alatt — az „Én”-től a „Minden”-ig visz. Ez az, ami nem változóan a legjellemzőbb az Ady-műre. Bizonyíték rá a ló—lovas motívum is, hogy a szubjektum, az „Én Ady Endre” jelenti ekkor is a mindenséget, és viszont. A közbülső terrénúmok „zendülései” nem rendítik meg ezt az életérzést. A Kocsi-út ... valóban előremutató, de már ekkor sem előzmények nélküli vagy társtalan költemény tehát.

Nem szakad meg így a „lovas-versek” sora, elhalkulásuk idején sem. Jelen van a motívum olyan darabokban, mint a *Gálás, vasárnapi nép*, / „S előttem egy holt magyar úr / Táltos lovon üget.” /, vagy a ló—ellenség—pusztítás képzetben: „Fiaim, lányaim paripák taposták...”, illetve „Tipornak szilaj vihar—lovak / Véres őszi virágos kertemen” / *A Szerelem eposzából*, *Az én virághalmom* /.

Még jellemzőbb felbukkanása azonban *Az utolsó kurucban*, ahol időlegesen, ismét a magyarság problematikájához társul:²⁹ „Poroszkálva vitt a ló / Már a ló is eldőlt / És a gyalog járás / Nem vén embernek való,” majd pedig, bár egyéni „utatvesztettség” kifejezve *A vén csavargó* és a *Vén, bolond úr* című versekben.

Komolyabb figyelmet érdemel mégis a képnek az istenes versekben való jelentkezése. Említhetjük itt — a későbbi — *A Patyolat üzenete* egy képét, mely egyértelműen *Az Illés szekereként* kötetben használt formákra rímel. / „Bomolva, romolva / Vágtató tüzes fogat” /. A motívumfejlődés szempontjából nekünk mégis többet mond *A pócsi Mária* egy versszaka:

²⁶ Példák még a szekér—kocsi motívumra: Pannónia grófnő szekere, A hosszú hársfa — sor, Torony az éjszakában, Az izgága Jézusok stb.

²⁷ L. Révai József: Ady. Szikra kiadás, 1945. 46—50., Tamás Attila: Költői világképek fejlődése Arany Jánostól József Attiláig, Akadémiai, Bp., 1964. 96—98., Király István: Ady II. 228—231., utóbb Szigeti Lajos Sándor írta meg a vers legátfogóbb elemzését: Egy Ady-vers értelmezéséhez (Kocsi-út az éjszakában). Act. Hist. Litt. Hung. Tom. XV. Szeged, 1977. 123—143.

²⁸ Im. 97.

²⁹ Érdekes lehetne egyébként is megvizsgálni az állat-képek szerepét Ady költészetében. Jellemző ebből a szempontból az említettnek rokon verse a Pimasz, szép arccal két sora: „Vagy elvérzünk névtelenül, / Mint a kóbor tigrisek serege?”

Mária a nagy, fehér jégtorony,
 Mária a zászlóknak szent zászlója,
Mária a mennyei paripa, (Kiemelés: P.I.G.)
 Ha vágatva visszaköszönök róla.

A Minden-Titkok versei-kötet, egy időben, talán legtöbbet idézett verse ez. 1910. szeptemberében jelent meg a Nyugatban, a *Gálás, vasárnapi néppel* és a *Hajh őszi magyarság* cíművel együtt. Mindkettőnek van kapcsolata az út—ló képhez.³⁰ Azonban a Mária-versben megjelenőt minőségileg másnak, többnek érezzük. — Nem vizsgáljuk most a vers paradox voltát Ady szemléletében, és nem elemezzük a költő gondolkodásának jellemzőit sem a vers születésének idején.³¹ Azt akarjuk csupán érzékeltetni, hogy a fent idézett felsorolásban, (talán) fokozásban egyszerre van jelen az egyéni és a közösségi, a teljes emberi megváltásnak a „síró vágya.” Mert Mária a „...mindennek egyesítő, nagy mása.”, ő itt az „...és mégis ez a minden.” Megmentő és győző mindenek felett és így nem véletlen, hogy Ady sajátos logikájának a legmegfelelőbb megjelenése a „Mária, a mennyei paripa”-kép lesz. Ez a megváltó vagy elveszejtő paripa—ló-kép viszont tovább vezetheti az elemzőt majd talán egészen az *Új s új lovat* szintéziséig is, ahol a ló-szimbólum már ismét, amint itt is, „maga az Élet.”

Addig persze még sokfajta tartalom formába öntésére használja Ady a már kiérlelt motívumkört. Esetenként természetesen olyan leágazásait is indítja, melyeket lényegében folytatás nélkül, lezáratlanul hagy. Nem térhetünk ki ezek mindegyikére, viszont felemlítjük egyes ébresztéseit a ló—lovas képnek. Ezek — a meglehetősen önkényes, de a téma szempontjából talán most elfogadható kategorizálással — a magyarság—forradalmiság csoportba tartoznak. Nézetünk szerint ugyan éppen erre a verskörre jellemző leginkább — legalábbis egy időben — a motívum „kellék” jellege, de még így is, a más hasonló elemeknél lényegesen nagyobb erőt mutat. — Nagy merészség mégis példákat említeni, két okból: Az egyik természetesen az, hogy Adynak minden bizonnyal ez a legnagyobb hatású gondolatköre és teljességgel elválaszthatatlan költői alkatától. Olyannyira az, hogy nehéz nem szólni róla, ha az életmű bármely apró szeletét is vizsgáljuk. Ezt kell pedig tennünk, mert csak egy motívum fejlődését vehetjük itt alapul és nem akarunk a még súlyosabb felszínesség hibájába esni.³²

A másik dilemmát pedig csupán egy figyelmeztetéssel próbáljuk meg feloldani. — Ugyanis a forradalmi és a magyarság-versek — ezek sok esetben azonos, vagy hasonló indíttatásuak, és nem ritkán tartalmaik is egy művön belül kapnak megformálást — fontosabb előfordulásaikban erősen kötődnek a szubjektív érzésvilághoz, ugyanakkor „összemberi” vonatkozásokat is érintenek. Alaposabb elemzések bizonyíthatnák, hogy gyakorta mind a kétfajta kötődésükről joggal beszélhetünk.

³⁰ Az előbbi már idéztük, az utóbbiban ilyen szavakat találunk: „... néha hazudva/Értem patkószöges őszi útra.”

³¹ L. Király: Ady II. 330—334.

³² A kérdésről többen, így Király I.: Ady I—II., Intés ... I—II.

A ló—lovass motívum illetve a kapcsolódó asszociációs képek, mint már említettük, sok esetben nem mutatnak az előzőekhez képest alapvető változást. Az utolsó kurucra is emlékeztető magyarság és elhivatottság-vers az *Ezüst patkós paripáinkon*. Szinte kiteljesedése, pár-verse ennek a *Lovatlan Szent György*. Az Ady-féle góg kapcsolódik itt a magyarság-szeretethez.³³ Úgy, hogy a ló képe az elsőben erősíti az elszánnást / „Néha lovakat cserélek, / — De leghűbben vágtatok rajta,” /, míg a másikban épp a ló hiánya az, ami a magyar, a kuruc-lét tragikus voltát hivatott érzékeltetni: „Aki gurít, aki görget, / Mint egy lovatlan Szent György / Erről s néha túl a Lajtán, / Nem én vagyok, de a fajtám.”³⁴

Hasonló ézésvilág elevenedik meg majd *A menekülő lovasban* és az ezekkel a versekkel rokon hangütésű — az utóbbival azonos időben született (1913. február) — *A ló kérdez* című sok szempontból elhíresült Ady-versben is. — Ajánlása így szól: „Nagy Endrének: a magyar Parlamentnek” — A két versszakból álló mű több okból is felkeltette a figyelmet. A jellegzetes „adys” intonálás is már egyfajta másságot ígér: ritka példáját a költő ironikus hangjának. A vers csattanóját pedig a kérdésben megjelenített megszemélyesítés adja, mikoris a ló töri meg a kocogás monotonitását. Szükségképpen választalanul veti fel: „Hát mi lesz ebből, tekintetes úr?” — Vitára adott persze okot a neologizmus is: „... mert minden ellovan”³⁵ (elmúlik, véget ér). Hisszük, hogy ezt ma már egyértelműen Ady egyik briliáns hangulatfestő szóalkotásának kell értékelnünk.

Egyéni és közösségi kiűttalanságot villantott fel itt a költő, míg másutt elsősorban a magánszféra kedélyvilágát érzékeltetik a lovas-képek: „Nyitott hintó, sárkány-lovakkal” / Város megvétele után /, vagy „S fogtam legvadabb paripád / S nyargalásztunk...” / Hajh, élet, hajh / stb. Rokon jellegük miatt említést érdemelnek itt még az *Utólszor még Párisba*, és jellemzően előremutató, a *Holnap is* így c. vers két sora: „Hogy tévedtem utat-vesztve, / Még se bánom:”

Sorjáznak még tovább a ló-képek a forradalmi, a magyarság—kuruc-versekben egyaránt. Külülük fontos lehet említeni a Ki látott engem kötet *Véres panorámák tavaszán* ciklusának egy blokkját, melyben a kurucos hagyományhoz természetszerűleg tapadnak a ló-megjelenítések. Ez az időszak az, mikor ismét — most megerősödve — éled a motívum, és már többé nem is szűnik meg kiemelt szerepe Ady költészetében. Fordulópont ez: az én-től az emberiségig, a mindenségig tágul a költő szellemi horizontja. Joggal állapítja meg Király István a kuruc képekről: „Hagyományos magyar hősei voltak ők a felelősségnek, s be nem hódolásnak. S az összemberi fenyegetettség időszakában nem pusztán a magyar, de a humánus dacnak is hordozói lettek.”³⁶

Egy évvel a háború kitörése előtt, tehát már a vég előérzeteként megjelennek a ló-képek is a *Minden rém ringat* indításában:

³³ Király I.: Ady II. 697

³⁴ Rokon versek még pl.: Bujdosó kuruc rigmusa vagy a Magyarbánó magyar aggyal stb.

³⁵ L. Földessy: im. 195., ill. Vajthó László: im. 44

³⁶ Király I.: Intés... II. 65.

Minden rém riogat,
Nagy kísértet-lovak
Száguldnak az Ég boltján.

És jelen van a fáradást, a csüggedést és az „ifjúság babonás hitét” is jelzőn olyan versekben, mint a *Lesz más lakodalom*, a *Csillagos vén csatalovak*, vagy a forradalmat ébresztő *Az izgága Jézusok* soraiban: „Idegen lovasok / Portámat tapossák”, „Szép átkú s csillagos, vén / Csatalovak.”, majd a „...nem csöndes számárhát kell / De tűzsekér égig robogva.” — Ebben a frazeológiában még tovább él tehát az a lelkes hang, amely egy évvel korábban a nagy forradalmi verseket jellemezte. Ott volt akkor győzedelmes harci társként a ló-motívum is. Az előbbi értelemben szerepelt pl. a *Hogy ma vagyunkban*.³⁷

Futótűz volt a sárkány-paripánk,
Bevett vár minden óvhatatlan szándék

— csendül fel az *Új, tavaszi sereg-szemle* soraiban. Egyszerre tölt be kettős szerepet (a forradalmi mozgalom és az Ady-versek szimbóluma), valamint pillérként is szolgál a kép ívéhez a „Mária a mennyei paripá”-tól a „De ülted szebb lóra az embert” könyörgő hitéig.

Nem feledkezhetünk meg persze arról sem, hogy Ady olyankor is szívesen használja a ló figuráját, mikor szinte csak a cselekményszövés megkönnyítését szolgálja a metafora. Így például a *Margita élni akar*, A Margita fia fejezetének indításában.³⁸ Másutt meg a gyakori mese-motívumokban alkalmazza: „De mesekirályfik táltosai fújnak,” (*Levél-féle MórícZ Zsigmondhoz*).

Elérkeztünk ezzel Ady háborús költészetéhez, amely már — minden vitán felül — lírája csúc sát, valódi kiteljesedését jelenti. Igazat kell adnunk Schweitzer Pálnak, aki Ady e korszakát vizsgáló könyve bevezetőjében kijelenti: „A háborús évek Ady-verseiben a motívum-csoportok száma a korábbi időkhöz képest jelentősen kevesebb, a költő szimbólikus motívumai sokkal egyneműbbé és egységesebbé válnak. A szimbólumok sokszínű világa egyszerűsödik, és ha szélességéből veszít is, sokszor nyeri ezt vissza mélységében.”³⁹ — Mindjárt hozzá is tesszük, hogy — mint látjuk — vitathatatlanul ezek közé a kezdetektől megőrzött szimbólikus motívumok közé tartozik a ló—lovas is.

Az elkövetkezőkhöz ismételten szükségesnek látszik előrebocsátani, hogy a kronológikus tárgyalással szemben — épp Ady állásfoglalása alapján — elsőbbséget kell

³⁷ „Kardok, puskák és lópaták/Tobzódjatok csak össze-vissza,”

³⁸ „Hogy bántva-tartva lanyhán haladok/Leszerszámtolt paripám, Vakmerőség,/Szaladjon el most nyergeletlenül/S hordja össze az ének minden hősét...”

³⁹ Schweitzer Pál: *Ember az embertelenségben/A háborús évek Ady-verseinek szimbólikus-csoportjai/Akadémiai, Bp., 1969. 6.*

adnunk a ciklusba szerkesztéskor tett kiemelésnek. (Ez természetesen már csak *A Halottak élén* kötetre érvényes, a postumus Az utolsó hajók esetében már nem támaszkodhatunk Adynak alkotó—szerkesztő géniusára.)⁴⁰

Az Ember az embertelenségben ciklus első darabja az 1917 márciusában, a Nyugatban megjelent *Emlékezés egy nyár-éjszakára* című vers lett. Jelentőségét sokan taglalták,⁴¹ s most e dolgozat szempontjából egészítjük ki csupán az értékelést. Bár a háború kitörése után közel három évvel keletkezett a mű, mégis egyértelműen arra a 14-es nyár-éjszakára utal. Az elemzők mindegyike a költemény művészi jelentőségét a „fordulat” bemutatásának víziós képeiben látja, joggal. Kevesebb figyelmet szentelnek viszont talán arra, hogy az „otthonos kisvilág kísértetiesé torzult képei,” (Keresztury Dezső) a sorok, melyeket „még valószerűként elfogad tudatunk” (Szappanos Balázs)⁴² a személyes rettenet ábrázolásával talán többet jelentenek az alkotó és a befogadó számára mint az elvontságukban általánosabb tartalmú biblikus, apokaliptikus képek.

Kigyulladt öreg méhesünk,
Legszebb csikónk a lábát törte, (Kiemelés P.I.G.)
Álmomban élő volt a holt,
Jó kutyánk, Burkus, elveszett
S Mári szolgálónk, a néma,
Hirtelen, hars nótákat dalolt:

Hiszen ezek mindegyike az „...élt s volt világnak” attribútuma, elvesztésük pedig a mindenség pusztulását is előrevetíti. Ady gyermekkori otthonélményének képeiről van szó, melyek itt szimbolikussá magasztosulnak. — Csak emlékeztetünk a Vér és arany kötet *Álom egy méhesről* idilljére. Fontosabb számunkra azonban a csikó-motívum ébresztése: „Legszebb csikónk a lábát törte.” A felsorolásban kiemelt helye van ennek. A csikó—lélek metafora már a korai, a *Lelkek a pányván* című versben kitüntetett helyet kapott (mj: 1905. nov. 12. BN.): „Kipányvázták a lelkemet, / Mert ficánkolt csikói tűzben,”. — A háború kitörését megelőzően, majd később feltűnik hasonló értelemben a pányvás, béklyós paripa. Ismét foglalkoztatta Adyt a kép: „Hát eloldalak, béklyós paripám, / Szaladj bele a meg nem ért jövőbe:” (*Távrolról a Mostba*). Két év múlva pedig így fogalmaz: „S mégis talán ha nehéz béklyók alatt, / Jó megmondani amit ma csak lehet:” (*Ifjúság babonás hitével*).

Az *Emlékezés egy nyár-éjszakára* több motívuma is hosszan érlelődött. Csak egyet említünk még: a különösség, a furcsaság víziót elölegezte, jóval korábban *A csodák*

⁴⁰ Emlékeztetünk Babits vitájára Földessyvel A halottak élén kötet kapcsán. Babits Mihály: Utolsó Ady könyv. In: Élet és Irodalom. Athenaeum Kiad., Bp., é.n. 118—125.

⁴¹ Keletkezésének körülményeiről: Csinszka visszaemlékezése. In: Vitályos László: Ady — Léda — Csinszka, Magy. Tud. Akad. Könyvtár Közl. 1977. 69., ill. 105., idézi Király: Intés... I. 391—92., elemzi: Király: im. 389—402., Keresztury Dezső: Emlékezés... in: Miért szép? Im.: 79—87., Szappanos Balázs: Ady Endre: Emlékezés... in: Seres József—Sz.B.: Verselemzések. Tankönyvkiadó. Bp., 1976. 132—139.

⁴² Im.: Keresztury Dezső 85., Szappanos Balázs 136.

esztendeje: „Valaki megőrült az Űrben, / valamely Nap járja bolondját, / Valaki mindent összezavar / S üstökösök jövőjét mondják.” Majd a '14 tavaszán megjelent *A csodák fönjtén*, mely több ponton előképének tűnik az *Emlékezés...*-nek. Látomásos (mármoros?) sorai egyértelműen visszacsengnek ott: „Csillag-zuhító angyal-trombiták / Piros hangjára addig-addig lestem, / Míg megérkeztek a káprázatok / S csodáit küldi, pirítva a testem,...”

A ló—lovass motívum és asszociációs megformálása pedig ezekben az években, az eddig nem tapasztalt bőségben, gyakran előfordulásuk variációjaként elevenednek meg. A halottak élén és Az utolsó hajó kötetekben számos előfordulásukat sorolhatjuk. Együtt idézzük ezeket a verseket a már említett megfontolásból, és emlékezve Babits Mihály megállapítására: „A két kötet így csak együtt teljes és együtt adja ki azt a nagyszerű szenzációt, amelynek talán nincs párja a világirodalomban: egy valóban nagy költő érzékenységeinek reagálását egy valóban átélt világkatasztrófára.”⁴³

„Holdnak vágok mint minden jó vitéz / Holdnak vágok és nyargalok tele Holdnak,” „Szilajul veres fenevadján / Nyargal részegen”, „Lovas, gyalog s törtető gázló.”, „Újból és újból megnyergelték a lovat, / Minket tiporva, hogy tessenek Bécsnek,” „Zebrák-láb vagy kozák ló-pata / Taposnivalót egyként nem talál majd,” stb.⁴⁴ — Példa lehet a kocsi, kocsi—út motívum jelenlétére a *Hűvösvölgyemből sebtén, rohanón* című vers vagy a *Papp Viktor valceréhez* ilyen sora: „Fut a kocsi, úgyze fut velem...”⁴⁵ stb.

Visszatérve a — már láttuk — nem elszigetelten álló csikóképhez: a ló — a csikó pusztulása (mert a „lábát törte” egyértelműen ezt jelenti) a személyes fájdalmat, a lélek összetörtét és egyszersmind a világégés „véres, szörnyű lakodalmát” sűríti egy szimbolikus motívumba. Mintegy a sok tragikus non plus ultra egyikeként összegzi benne Ady az én és a mindenség közös bukásra ítéltetését. Az *eltévedt lovas* kozmikussá transzformált magánya vibrál a sorokban.

Mielőtt, befejezésül rátérünk a záró, a nagy „lovass-versek” motívum-szemponthú értékelésére, nem felesleges talán megtenni egy rövid kitérőt. A Nyugat 1915-ös, újévi számában jelent meg (a *Boldog új évet* és a *Bóbiskolván lehajtott kardomonnal* együtt) a *Vér: űs áldozat* című Ady-vers. A már jórészt lezárt turáni, pogány és ősi-keresztény misztika támad itt fel egy időre. Hihetőleg egy kapaszkodót, kiutat kereső tájékozódás részeként: „Vért fröccsíteni a tűzbe / S leszúrni a fehér lovat.” — zengnek a sorok, visszaulva nem annyira az „Ond vezér”-hez hasonló képekre, mint inkább *A Hágár*

⁴³ Babits Mihály: im. 120.

⁴⁴ Az idézetek sorrendjében: Vágatás a holdnak, A Titok arat, Levél ifjú társakhoz, A Tűz ünnepén, Nincs itt ország.

⁴⁵ Két motívum (vizek—hajók) szoros kapcsolatának elemzésére példa: Baróti Dezső: Az Értől az Óceánig (A vizek motívumhálózata Ady költészetében). In: Tegnapi és Holnapok árján (Tanulmányok Adyról) Népművelési Propaganda Iroda, Bp., 1977. 107—137.

oltára engesztelő áldozására: „Gyermeked kost, fehér gerléket, / Első-fű-barányt, vért és velőt / Áldoztam...”⁴⁶

Gondolati és motívikus összegzésként született a háború kitörését követően (1914. október–november) a két ellentétes értelmű, mégis oly rokon Ady-vers, az *Új s új lovat* és *Az eltévedt lovas*. — Az utóbbinak fontosabb elemzéseit már említettük, az előbbivel kapcsolatban elsősorban Király István könyvéhez utaljuk az olvasót.⁴⁷ — Az első, ha úgy tetszik, a hit verse, a második pedig a kilátástalanság életérzésében fogant.

A ló—lovas motívum is más-más értelmet kap bennük. Láthatjuk ugyanakkor, hogy az Ady életműben mindkettőhöz vezet út a kép használatában. Nem ismételjük most a korai versektől sorjázó példákat. Jelezzük csupán a korszakra jellemző előfordulásokat. Az *Új s új lovat* lendületével rokonítható *A Kraszna völgyén* kocsi-útja, Az ősz dicsérete inkább hangulatában: „Én tömeg-Mának nem adom magam, / Nekem az Ember egy folytonos ember.” — Ehhez a körhöz tartoznak a már idézetek, valamint a *Vágtatás a holdnak* és mindenekelőtt *A csillag-lovas szekérből* (mj: 1914. okt. 16. Ny.): „Uram, ki hajtod csillag-lovaiddat / S meg-megsuhintod, üződ némelyiket, / Hadd nézzek bizodalommal / Borzasztó dübörgésű szekeredre.” — A vers közvetlenül az *Új s új lovat* előtt keletkezett és a fent idézett intonálása látványos összetartozást mutat annak imádságos hangütésével:

Segíts meg Isten új lovaddal
.....
De ültess szebb lóra az embert,
.....
Ne állítsák meg új lovát
Emberednek, hogy hadd nyargaljon
Előbbre és tovább.

Király István írja a műről: „Az ember szolgálatára volt rendelve ez az Úr: nem kellett neki hízélgés, jóindulatkérés. Egyetlen funkciójának tűnt, hogy az ember számára 'új s új lovat' adjon. Ez a motívumkapcsolat, az embert röpítő lovak képzetével való társítás jelezte az istenszimbólum valós szerepét.”⁴⁸

Felfogásunk szerint, másrészt azt is jelenti, hogy a ló—lovas motívum is „megérkezett”: Ady egyik legerősebb szimbólumává érett. Így — bár kitérőkkel — de mégis lényegében egyenesen vezetett az útja *Az Illés szekeréntől A pócsi Márián át egészen az* „Embered, ha nem ma — ember / Kapjon új s új lovat” — megformálásig. Az egyént és az emberi teljességet azonosító szimbólum lett a ló—lovas költői kép.

⁴⁶ Elemzi: Barta János: im. 92–93. A képekkel kapcsolatban l. Földessy: im. 120., l. Mészöly Gedeon: im. 205–214. — Megjegyezzük, hogy az „Első-fű-barányt”—első-fű-csikót nem ismeri a szakirodalom, hihetileg Ady analógiás képalkotása ez a második, harmadfű, csikó-forma alapján.

⁴⁷ Király: *Intés...* II. 270–278. ill. 281–82.

⁴⁸ Király: *Intés...* II. 275.

A másik megérkezést még több útvesztő nehezítette. — Az *eltévedt lovas* frazeológája kapcsán emlékezhetünk olyan korai versre is, mint a cikluscímét adó *A Holnap elébe* címűre: „Vágok a sűrű bozótnak, / Holdnak, pokolnak, fellegeknek, / És egyedül és egyedül.” Az elszűlyedt (sic!) utakban is megtaláljuk a vers előképét: „Vad bozótok el-elbuktatnak, / Emlékek és borzalmak között / Taposom a vaksötét pusztát, / Sorsomat és a sűrű ködöt.” De a céltalanság, az eltévedtség igazából csak most lett sajátja a lovas-képeknek. Igaz, ott volt már csírájában a *Futás a Gond előlben*, a *Lovatlan Szent Györgyben*, a *menekülő lovasban* és persze az Ady által nagyon szeretett⁴⁹ *A ló kérdez* érzésvilágban is. Bizonyára élt már előbb is Ady hangulataiban. Tóth Kálmán híres nótája volt pl. egyik kedvence („Befűtta az utat a hó — Céltalanul fut a a fakó...” — Vajthó László írja: „...egyszer Ady azt jegyezte meg, hogy olyan, mintha Grieg írta volna.”⁵⁰

Ekkor azonban felerősödik a ló-kép ilyen értelmű használata. Az *eltévedt lovas* testvérének kell tekintenünk a *Fáradtan bíztajuk egymást* sorait, de a ló-motívumának is megvannak a kapcsolatai ebben a korszakban pl. a későbbi *Bóbiskolván lehajtott kardomon* című verssel: „És holnapig céltalanul / fut / Betyár-ló, hős-ló, szép pej vagy fakó.” — A *Bercsényi marsall huszára* évek múltán is tovább viszi a kurucos képet: / „Pejkó lóról hull egy magyar, / Halott, levitézlett.... Sarkantyúzza meg a lovát / Pokolnak ereszteve.” És e rokon kuruc-verseknek a Szeretném, ha szeretnének kötettől egy évtizeden át élő folyamatossága csak ekkor, szinte a költő halálával zárul le, mikor megszületik (1918. vége) a *Két kuruc beszélget*, a „Most már nagyon jó...” kezdetű Ady vers.

Az *eltévedt lovas* a világirodalmi és magyar remniszcenciái ellenére sajátosan „adys” vízió. Motívumait, szimbólumépítését vizsgálva mégis — az *Új s új lovathoz* és több ilyen jellegű elődjéhez hasonlóan — tudatosan összegző versnek kell hinnünk. A táj, a ló és lovasa erős rokonságot mutat ugyan a magyarság, a kuruc versekkel. Mégsem tekinthető valójában azok körébe sorolhatónak.⁵¹ Mondhatnánk a vers csak érinti ezt a szintet, de át is lépi azt. Ismét Keresztury Dezső már idézett megfogalmazását használva, „az otthoni kisvilág kisértetiessé torzult képei”,⁵² az egyéni tragédia lesz ismét egyé az emberiség „eltévedtségével.” A ló-lovas-csikó motívumoknak ez az összetetten alakuló fejlődése is bizonyítja Király Istvánnak a tájjal kapcsolatban leírt de általánosabb érvényű igazát: „Érdmindszentre mint jelentéshordozó, szimbolikus tájra volt a versben szükség. S ez a szimbólum ekkor már elsősorban nem magyar, de az összemberi tragédia hirhozója volt.”⁵³

⁴⁹ L. Földessy Gyula.: Adalék Ady verseinek keletkezéséhez. In: Ady-Múzeum II. szerk.: Dóczi Jenő és Földessy Gyula. Athénum, Bp., 1924. 188—189.

⁵⁰ Im. Uo. — L. még: Király: Intés... I. 570. — Ady több versében is megtaláljuk a népdalok, nóták remniszcenciáit, (pl. kuruc versek, A cigány vonójával, stb.) l. továbbá: Dr. Nagy Mihály: Ady-émlék. In: Ady-Múzeum. II. 135. („Gacsaj Pista...”)

⁵¹ L. Földessy Gy.: Ady minden titkai. Im. 242—243.

⁵² Im. uo.

⁵³ Király István: Intés... I. 561.

Hajdani, eltévedt lovas
Vág neki új hínárú útnak,
De nincsen fény, nincs lámpa-láng
És hírük sincsen a faluknak.

„Mit akar itt ez a lovas?” — vetette fel Szerb Antal. — Az Ady-mű akkor sem adhatta meg a választ. Talán az máig várat magára. Azért Ady megszenvedett és kiküzdött kérdései és „némelykori” feleletei eligazítást adnak az újabb és újabb válaszok megkísérlőinek. — Életműve tragikus lezárultakor a választás és a váltás lehetőségét mutatta. Több okból is fordulópont előtt állt. Ez is érződik a ló—lovas szimbolikus motívumkörök kétféle lezárásán. Ehhez eljutnia sokfajta útkeresés eredménye volt. Ezt mutatja a képeknek mindig az indításhoz vissza-visszatérő, de mégis folyamatos fejlődése. Így a ló—lovas motívumnak — az Ady-lírára másutt is jellemző — változásait a költő gondolkodása, alkotói módszerének jobb megértése céljából is érdemes áttekinteni. — Ezt kísérelte most meg a fenti részletezőbb, de igazában nem részletes vizsgálat, melyet a szerző az Illyés Gyula-i reménnyel zár, hogy ezzel is talán „valami mégis ujdonan / marad kezünkben...” (A költő felel).

GÉZA ISTVÁN PAPP

**„UNSER SCHÖNSTES FÜLLEN ...“
Über den Symbolwert des Pferd- und Reitermotivs bei Ady**

Laut Verfasser ist das Pferd- und Reitermotiv in der Dichtung von Ady Anfang an wahrzunehmen. In einer Periode wird es sogar — ähnlich dem Schiffmotiv - charakteristisch für den Dichter. In seiner Entfaltung wird es von anderen sg. Leitmotiven begleitet. Nach einer zeitlichen Versteckung taucht das Motiv in einer qualitativ neuen Form auf und kann als eines wichtigsten Symbole der Dichtkunst von Ady gewertet werden. In der Abhandlung werden die Motive in drei Teile gegliedert und ihre Beziehungen ausführlich dargestellt. Die Verwandlung dieser Motive zeigt eine spezifische, bis jetzt nicht genau untersuchte Charakteristik auf. Unter diesen Merkmalen ist zB. hervorzuheben, dass das frühe Bild in der Spätyrik von Ady sehr markant und frei wiederholt wird.